

Bahodir Magdiev,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

“Sahna nutqi” kafedrasi dotsenti

TELE-RADIO BOSHLOVCHILIKDA NUTQNING O'RNI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada shevachilik, so'zlarni aniq yangramasligi, talaffuzda nuqsoni bor boshlovchilarning efirda chiqishi muammolari haqida so'z boradi. Efirga chiqishdan oldin ovoz sozlash, unli va undosh tovushlarni ravonligi uchun bir muddat tegishli mashqlarni bajarishi muhim hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *radio, tomoshabin, mutaxassis, so'z, sheva, nuqson, muammo, efir, dublyaj, ravon, nutq, televideniye, boshlovchi, fikr.*

Аннотация. *В данной статье говорится о сленге, нечетком произношении слов, проблемах ведущих с дефектами произношения в эфире. Перед выходом в эфир важно, чтобы голосовой корректор выполнил несколько соответствующих упражнений на беглость гласных и согласных.*

Ключевые слова: *радио, аудитория, эксперт, слово, диалект, изъян, проблема, передача, дубляж, беглая, речь, телевидение, ведущий, мнение.*

Abstract. *This article talks about slang, not pronouncing words clearly, problems of presenters with pronunciation defects on the air. Before going on the air, it is important that the voice adjuster performs some appropriate exercises for the fluency of vowels and consonants.*

Keywords: *radio, audience, expert, word, dialect, flaw, problem, broadcast, dubbing, fluent, speech, television, presenter, opinion.*

Yurtimizda faoliyat olib borayotgan ko'plab teleradiokanallar bor. Ulardan davlat va nodavlat kanallari bo'lishidan qat'i nazar, ulardagi loyihalar sifati masalasi sohaning har bir mutaxassisiga ma'suliyat yuklaydi. Efirga chiqayotgan

dastur xoh jonli, xoh yozuvda bo'lsin, boshlovchi aniq, ravon talaffuzga ega bo'lishi shart. Xo'sh, bugungi kunda tomoshabinlardan eshitayotganimiz yoki soha mutaxasislari fikriga quloq tutsak, doim dolzarb muammoga duch kelamiz. Shevachilik, so'zlarni aniq yangramasligi, talaffuzida nuqsoni bor boshlovchilarning efirda chiqishi... Avvalo, mikrofon va kamera bilan ishlaydigan jurnalist, suxandon boshlovchi matn bilan yaxshi tanishib olgan bo'lishi kerak. Undagi so'zlarning ma'nosi, urg'ular, tinish belgilari qoidalariga amal qilishi lozim. Efirda chiqishdan oldin ovoz sozlash, unli va undosh tovushlarni ravonligi uchun bir muddat tegishli mashqlarni bajarib, keyin ishga kirishilsa, nur ustiga a'lo nur bo'ladi. Bunday holatlarda so'z birikmalari, tez aytishlar bilan ishlash aynan qo'l keladi. Oddiy tez aytishdan sekin-asta murakkabiga o'tib takrorlansa, yaxshi samara beradi. Uzoq yillar shu sohada ishlab kelayotgan so'z kishilari, aktyorlar, dublyaj ustalari ham shu usulni qo'llab, ovozlarini sozlab, artikulyatsiya, diksiyaga ahamiyat berishadi. O'zbekiston xalq artisti To'lg'in Tojiev so'zning o'z rangi (kraska)si, ta'mi-mazasi borligini, uni esa hamma ham birdek his qila olmasligi haqida aytgan fikrlarida jon bor. Unga o'z ustida muntazam ishlaydigan kishilargina erisha oladi. Boshlovchi kim? Biron bir dasturni olib borish yuklatilgan kishi. Jurnalist, diktir, suxandon, aktyor, blogger ham boshlovchi. So'z ma'suliyati, necha millionlik auditoriyaga yuzlanib so'z aytish...

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, oliy toifali diktir Nasiba Ibrohimova "Oriyat dono" radiosiga bergan intervyusida, "Afsus, televideniyada qip-qizil rangga bo'yalgan lablar, uzun yopishtirilgan kipriklarni ko'rayapmiz, xolos" degandilar. Aksariyat radiolarda bemavrid kulgi va navbatchi gaplar urchib boryapti. Masalan, "kayfiyatni ko'taring, falon qo'shiq jarang sochadi" kabi mantiqsiz jumlar ko'p qulog'imizga chalinadi. U jarang qaerdan sochiladi, osmondanmi, radiokarnaydanmi, ko'pchilik e'tibor ham qilmaydi. Qo'shiq yangrasa kerak, kuylansa kerak har holda...

Shunday tillar borki, so'zlarining yozilishi boshqa-yu, o'qilishi boshqa. Bu esa o'rganishni bir muncha qiyinlashtiradi. Shu o'rinda tele va radio boshlovchilarning o'qiyotgan matniga e'tiborli bo'lishi taqozo etiladi. O'zbekiston

davlat san'at va madaniyat instituti "Sahna nutqi" kafedrasining malakali ustози, respublika radiosining oliy toifali diktori Shokir Yusupovning "Boshlovchilik mahorati" nomli o'quv qo'llanmasida tildagi intonatsion holatlar, g'arbdan kirib kelgan, hali tilimizga o'zlashmagan so'zlar hamda davlat nomlari, sportchilarning ism-shariflari, jamoalar nomlari qanday talaffuz qilinishi va qayerda urg'u tushishi lozimligi haqida batafsil yoritilgan. Ushbu qo'llanmadan to'g'ri foydalana bilgan ijodkor, albatta, o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashgan hisoblanadi.

So'z ustida ishlashda tez aytishlar boshlovchi tilining ravon bo'lishiga yordam beradi. Misol uchun P-B tovushlariga "Parketlik Parpi pishgan pomidorlarni pichoqda parrakladi. Polizda pishgan pamildori palov bilan dori...", "Bir tup tut. Bir tup turp. Bir tup tutning tomiri bir tup tutning tomirini turtib turibtimi, bir tup turpning tomiri bir tutning tomirini turtib turibtimi" kabi te aytishlarni aytib mashq qilish foydadan holi bo'lmaydi. Bunday mashqlarni muntazam takrorlab turish yaxshi samara beradi. Talaffuz ravonligi va so'zning benuqson jaranglashiga erishiladi.

Dars jarayonlarida kuzatiladiki, ba'zi talabalarda uchraydigan sirg'aluvchi tovushlardagi muammolar S-Z tovushlari bilan bog'liq. Ularni ham mashqlar orqali sekin-asta murakkab birikma va tez aytishlarni takrorlash orqali tuzatish mumkin. Eng avval tovushlarga unli qo'shib aytishni o'rganish lozim. SiZZi SeZZe SaZZa SoZZo So'ZZo' SuZZu SiZZI va xuddi shunday Z tovushi bilan ZiSSi ZeSSe...tarzda nutq mashqlarini qo'llash yaxshi natija beradi. Shuningdek, "Salim sap-sariq sabzilarni savatga soldi, Salima sap-sariq sabzilarni savatdan oldi.", "Zulxumorning zumrad ko'zli ziragi Zarining zebigardonidan ziynatliroqdur" kabi tez aytishlar talabaning nutqidagi nuqsonlarni bartaraf qilishda qo'l keladi. Eng muhimi, tez aytishlar orqali nafasni maromida ishlatishni to'g'ri yo'lga qo'yib olish shakllanadi. "Sahna nutqi" fanida bosqichma-bosqich bu jarayon davom etib, badiiy so'z holatiga olib kelinadi.

Mikrofon nutq ko'zgusi, u istagan tovushni kengaytirib, aniq eshittira oladi. Shuning uchun boshlovchilik kasbini, sahna, kino, dublyaj aktyori mutaxassisligini egallamoqchi bo'lgan talabalar nutq masalasiga o'ta mas'uliyat bilan yondashishni

talab etadi. Bugun ko‘plab oliygohlarda jurnalistika fakultetlari mavjud. Shu sohaning yetuk mutaxassislarini tayyorlashda ham nutq darslari alohida ahamiyatga ega. So‘z ustida ishlash, nutq mahorati yoki notiqlik san'ati kabi darslar o‘tilishi zarurati, o‘tilayotgan darslar aksar hollarda ma’ruza shaklida bo‘lib, bo‘ljak jurnalistlarning nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun amaliy darslar kiritilmaganligi haqida ko‘p aytilmoqda. Bu holatda nutqqa oid adabiyotlar asosida so‘z ustida ishlash, mustaqil izlanish har bir kadr uchun amaliy yechim bo‘la oladi. Qolaversa, nutq to‘garaklari bor.

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Sahna nutqi” kafedrası mutaxassislari tomonidan tayyorlangan adabiyotlar, o‘quv qo‘llanmalar mavjud. Boshlovchilik mahorati bo‘yicha shu sohaning yetuk kishilari, teleradioda ko‘p yillardan beri faoliyat olib borayotgan ustozlarning tajribalarini kuzatib o‘zlashtirish yosh kadrlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I. U. Navruzovna. A perfect interpretation of the king and the poet on the musical theater stage //European Journal of Arts. – 2023. – №. 4. – P. 20-23.
2. U. Ibragimova. Tarixiy shaxs obrazini yaratishda til va nutqning ahamiyati //Journal of Culture and Art. – 2024. – T. 2. – №. 2. – 53-59 b.
3. U. Ibragimova. Jonli so‘zning sahnaviy ifodaviyligi //Международный журнал искусство слова. 2019. №. 5.
4. U. Ibragimova. O‘zbek musiqali dramalarida sahna nutqi masalalarining talqin etilishi //Oriental Art and Culture. – 2024. – T. 5. №. 1. – 428-435 b.
5. D. Jumanova. Qo‘g‘irchoq teatri san'ati ta'limida hajviy g‘azallarning o‘rni.
6. M. Xodjimatrova. Mutolaa madaniyati, ifodali o‘qish va badiiy so‘z uyg‘unligi masalalari //Molodoy uchenyy. 2019. №. 21. – S. 612-615.
7. X. Juldikarayeva. Sahna nutqining bilimdoni Lola Xo‘jaeva //Molodoy uchenyy. 2020. – №. 6. – S. 335-337.
8. R. T. Kadirov. Nutq ta'limoti, uning ahamiyati va vazifalari //Molodoy uchenyy. 2019. – №. 21. – S. 602-60

9. Д. Жуманова. Выразительное воздействие слова в монологах //Молодой ученый. 2019. – №. 21. – С. 556-559.
10. O.Dadamirzayev. Rejissura-teatr san'atining yetakchi va hal qiluvchi komponentidir //Oriental Art and Culture. 2024. – Т. 5. – №. 5. – 550-553 b.
11. Dadamirzayev O. R. Nasriy asarlarga rejissyorlik yondashuv //Oriental Art and Culture. 2023. – Т. 4. – №. 6. – 625-628 b.
12. Qobilov X. XX asr o'zbek musiqali teatr rejissurasida yangi talqin nafasi //Oriental Art and Culture. 2024. – Т. 5. – №. 5. – 661-666 b.
- 13.